

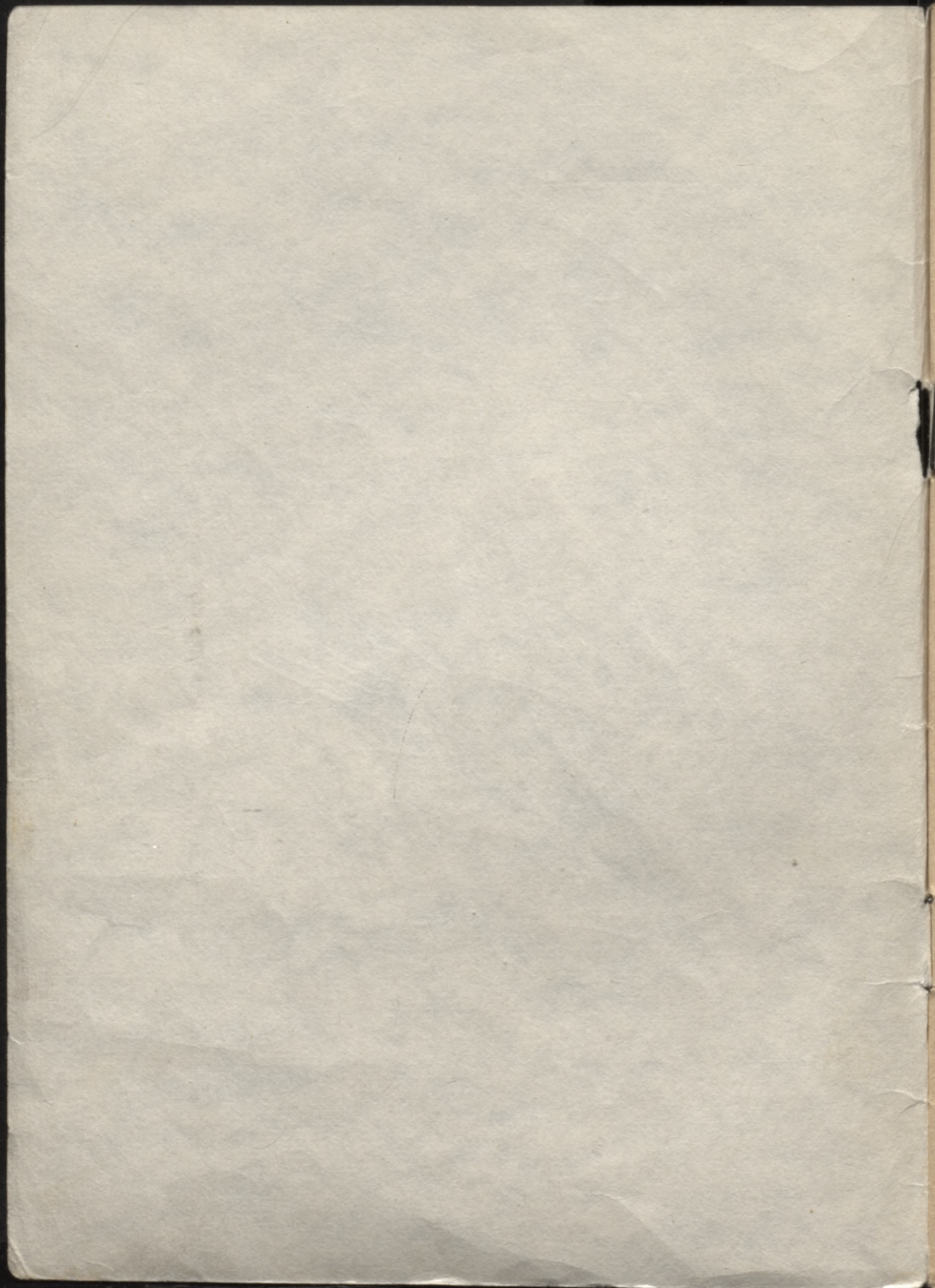
92-3

226

Baiba Sporāne

SABIEDRĪBAS
INFORMATIZĀCIJA

92-3

226

L
0

Latvijas universitāte
Filoloģijas fakultāte
Bibliotēkzinātnes un informācijas katedra

B. Sporāne

SABIEDRĪBAS INFORMATIZĀCIJA

Mācību līdzeklis

Rīga

1 9 9 2

72+78.3

8p TTC

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

~~12.390~~
0306044959

Macību liizeklis paredzēts speckursa "Sabiedri-
bas informatizācija" studijām. Tāja aplūkots informati-
cijas realizācijas nozīmī, iespējamie ceļi, koncepcijas
un cieša saistība ar personību, tās kultūru un zināša-
nam. Izvirzīta teorija par bibliotēkam kā informatizāci-
jas satura un semantisko bāzi un zināšanu translēša-
nes centru, kas bibliotēkas funkciju kopumu papildina
ar izglītības iestādes funkcijām. Bibliotēkas fondu sa-
tura atklāšana un to pieejamības nodrošināšana ar zina-
šanu bazu veidošanas starpniecību padara bibliotēku par
izglītības, kultūras, zināšanu un informatizācijas
centru.

Izdevums adresēts bibliotēkzinātnes un informa-
cijas specialitātes studentiem.

Redaktors: I. Tomašūns

S A T U R S

ievads	4
1. Sabiedrības informatizācijas priekšnoteikumi	8
2. Personība, tās kultūra un zināšanas kā pamats informacio- nālas sabiedrības veidošanā	17
3. Bibliotēkas vieta sabiedrības informatizācijā	35
literatūras saraksts	46

IEVADS

Latvijas Republikas bibliotēka, iekļaujoties pasaulē informatizācijas procesos, aktuālas kļūst informācijas tehniskā un saturiska nodrošinājuma problēmas. Populārs ir uzskats, ka stavokli informatizācijas jomā sarežģī mūsu rūpniecības nespēja sarāžot nepieciešamos informātikas līdzekļus. Nenoniecinošs informātikas līdzekļu lomā, jāuzsver, ka informatizācijas procesu attīstību Latvijas Republikas sabiedriskajā un ekonomiskajā dzīvē nenosaka un neizsīr tehniskie līdzekļi: kaut arī to nepietiek, tomēr pat esošo iespējas nav izsmeltas zināšanu nepietiekamās strukturalizācijas dēļ.

Sabiedrības informatizācijas process, ko izraisījuši trešā zinatniski tehniskā revolūcija, saistīts ar visu veidu zināšanu strukturalizāciju un šo zināšanu pieejamības nodrošināšanu. Tas cieši saskaras ar bibliotēku darbību, jo bibliotēka ir nācīgas lielākā zināšanu bāze, informācijas un zināšanu pamstavots, informacionālas sabiedrības saturiskais pamats.

Informacionālas sabiedrības pastāvēšanas priekšnoteikums ir intensificēts sociāla informacionāla vide, kuras nosacījums ir sekojošs - no tehniskā nodrošinājuma pilnveidošanas nedrīkst atpalikt zināšanu izpēti, grupēšanas un strukturalizācijas procesi, kas savukārt nodrošina tādu zināšanu bāzu izveidi, kuras attēlojas zinātniskie un praktiskie konkrētu cilvēku darbības jomu

sasniegumi republikā un pasaulē.

Zināšanu sakartojumam jāpilda divas funkcijas: pirmkārt, aktīvi jāveido zināšanu un informācijas sociālais pieprasījums (apmācības funkcija), un, otrkārt, jānodrošina šī pieprasījuma kompleksa informacionāla apmierināšana (pragmatiskā funkcija). Abas šīs funkcijas var realizēties tad, ja bibliotēka veido sakartotu zināšanu bāzi un reāli darbojas kā pedagogiska iestāde zināšanu translēšanas jomā.

Pasaule (sabiedrība) attīstās, balstoties uz cilvēku atmiņu un zināšanām. Pasaules pieredze rāda, ka informacionālas sabiedrības veidošanās un attīstību nosaka apgūtās un komunikācijās ievadītās zināšanas. Tehniskiem līdzekļiem ir nosacīti pakārtota vai pat bromzējoša loma, ja to attīstība nav sašķēpota ar zināšanu strukturām, informacionālā un lingvistiskā nodrošinājuma iespējām un metodēm.

Informacionālas sabiedrības izveidošanu nav iespējama bez kultūras, t.sk. bibliotēku, sociālās lomas, to vispircilvēciskās vērtības apzināšanās. Sabiedriskās attīstības, darbības procesi pakļaujami cilvēka interesēm. Valstij jānodrošina kultūras aprites garantijas, lo tieši katra atsevišķa cilvēka kultūras un zināšanu līmenis noteiks tās demokratizācijas pakāpi un nolobinās attīstības perspektīvu. Sabiedrības attīstība nav iespējama bez kultūras attīstības, bet tai savukārt nepieciešama personības primaritāte un izglītības sistēmas attīstī-

tība nepārtrauktās izglītības formās, par pamatu izmantojot sakārtotu zināšanu bāzes bibliotēkās. Bez kultūras nav personas, nav arī sabiedrības attīstības, bet kultūra sākas ar informāciju, t.i. izglītību un bibliotēkam kā zināšanu translētājam, pārņemtošanas nodrošinātājam, tātad kultūras nesējam un personas kultūras pamatu veidotājam. Šajā nolūka nodrošināma ķēdes (sistēmas)

persona - nepārtrauktā izglītība -
bibliotēka - kultūra - informācija -
zināšanas - nepārtrauktā izglītība -
bibliotēka - kultūra - persona

nepārtraukta mijiedarbība un attīstība. Nepieciešams izveidot tādu nodrošinājuma zināšanu apguvi, lai tas darbotos gan nodrošinājuma, gan atgriezeniski - ierosinošā režīmā, veicot zināšanu nepārtrauktu izplatību laika un telpā.

Problēma aplūkojama trīs aspektos. Pirmais. Visaptveroša informatizācija kā sistēmiskas domāšanas priekšnoteikums. Informacionāla sabiedrība paceļ jaunu intelektuālo līmeni zinātni, izglītību, kultūru, bibliotēku, tāpēc jāveic visu cilvēka darbības sistēmu informatizācija republikā. Otrais. Izglītībai Latvija, kā tas jau noticis attīstītajās pasaules valstīs, jākļūst nepārtrauktai. Nepārtrauktā izglītība bez bibliotēkas kā zināšanu bāzes nav iespējama. Trešais. Informatizācijas pamats liekama latviešu valodā veidota zināšanu bāze, kas radītu iespēju optimizēt zināšanu apguvi ar bibliotēku

starpniecību un uz to fondu bāzes. To nevar realizēt ar pierastajiem bibliogrāfiskās informācijas paņēmieniem, kas sniedz sekundāro informāciju par dokumentiem, bet neļauj tieši iegūt zināšanas no dokumentu saturu un iepazīst savstarpējās mījsakarības.

Latvijas Republikā uzsākta vairāku koncepciju izstrāde: nepārtrauktās izglītības ieviešanai, informatizācijas procesu organizācijai, bibliotēku informatizācijai un kultūras attīstībai. Šo koncepciju īstenošana ļaus realizēt informacionāles sabiedrības pamatprasību: jebkuras zināšanas jebkurai personībai jebkurā laikā un jebkurā vietā pasaulē.

1. SABIEDRĪBAS INFORMATIZĀCIJAS PRIEKŠNOŠĪKUMI

Būtiskākā un svarīgākā sabiedrības īpatnība ir tās pašattīstība. Pašattīstības mehānisma pamatā ir process, kurā cilvēks izvien dziļāk izzina apkārtējo pasauli un sevi šajā pasaulē. Rezultātā rodas zināšanas, kas ļauj cilvēcei radīt labvēlīgākus dzīves un evolūcijas apstākļus. Cilvēks radīja ap sevi mākslīgu vidi, kurai sākumā nodeva instrumenta funkcijas, pēc tam instrumentu un rīku darbinātāja funkcijas, bet tagad pienācis laiks uzticēt daļu cilvēka vadošo funkciju mašīnām - robotiem.

Cilvēces attīstības pieredzētais temps izvirzījis globālas problēmas sabiedrībā un dabā. Sabiedrības attīstības straujo pagriezienu punktos novērojamas būtiskas izmaiņas visās cilvēces dzīves sfērās.

Sabiedrības attīstība norit objektīvi un nev regulējama piespiedu kārtā. Izmaiņu priekšnoteikumi veidojas pašā sabiedrībā, bet cilvēka psiholoģijai un izglītības līmenim nepieciešama sagatavotība pārmaiņu uztverei. Kardinalas izmaiņas vienā sfērā (arī informatizācijā, bibliotēku darbībā) lemtas neveikmei bez atbilstošas gatavības tās uzņemt arī citās jomās (piemēram, profesionālajā izglītībā, bibliogrāfijā).

Šo savstarpējo izmaiņu un sakarību saistību analizējama, balstoties uz cilvēces zināšanu attīstības procesu no tā pirmsākumiem līdz mūsu dienām.

Cilvēka domāšanu un valodu attīstījušies vienlaicīgi. Tas parādījās pirmatnējās sabiedrības sākotnē. Pirmie apzināti izgatavotie darbarīki radīja nepieciešamību iegūto pieredzi nodot ciltsbraļiem.

Pārejas posmi no pirmatnējās uz šķiru sabiedrību radās rakstība, jo preču maiņas attiecībās valodā vīr nespēja būt par pilnvērtīgu un pietiekamu sazināšanās līdzekli. Rakstība kā cilvēka zināšanu fiksācijas zīmju sistēma ļāva ar grafisku elementu palīdzību fiksēt uz materiāliem nesējiem to, ko viņš agrāk ieteica mutiski, un pavēra plašas sazināšanās iespējas. Mutiskās zināšanas izteiktas rakstveidā, ļāva fiksēt un saglabāt sabiedrības intelektuālo bagātību, nodrošinot zināšanu uzkrāšanu un translēšanu telpā un laikā. Bez tam zināšanu materiālos nesējus kļuva iespējams uzkrāt vienuviet - tā radās bibliotēkas - kolektīva, dažādos materiālos nesējos fiksēta cilvēces atmiņa.

Būtisku ietekmi uz zināšanu izplatīšanu atstāja papīra izgudrošana. Jaunās ēras sākumu iezīmē plašs zināšanu uzkrājums par pasauli, pilnveidots zināšanu fiksēšanas līdzeklis - rakstība, efektīvs zināšanu nesējs - papīrs.

Līdz 15.gadsimtam gandrīz vēl nebija efektīvas zināšanu nesēju pervaļošanas tehnoloģijas, taču J.Gūtenberga 15.gadsimta vidū atrisināja šo jautājumu. Grāmatiespēšana nodrošināja zināšanu masveida izplatību, deva iespēju savākt visus iepriekšējo paaudžu domas sasnie-

gumus un patrināt zināšanu iegūšanas procesu. 15. gadsimtā cilvēks jau zināja samērā daudz par sevi un apkārtējo pasauli.

Ražošanas veidu maiņas rezultātā 20. gadsimta vidū cilvēce nonāk pie tāda attīstības stāvokļa, kad zinātne un zināšanas pieder pie ražošanas attīstības galvenajiem faktoriem. Pašreizējā cilvēces attīstības posma raksturīgākā iezīme ir zinātnes un ražošanas ciešā savstarpējā saistība. Integrālo procesu un tendenču pastiprināšanās atvasināma no 1) zinātniski tehniskas revolūcijas pazīdināšanās un 2) cilvēces civilizācijas pārejas jaunā kvitatīvā stāvoklī - informacionālā sabiedrībā. Šī sabiedrība būs dibināta uz jaunām informacionālām tehnoloģijām un tehniskiem līdzekļiem, kas pavērs iespējas zināšanas automatizēti pārstrādāt un ievadīt komunikācijas (informācijas veidā).

Zināšanu elektronifikācija un elektrontransmisija ļauj nodrošināt planētāru cilvēces zināšanu integrāciju. Nenoraidot sasniegt, zināšanu cirkulēšanas elektronera ļauj ietekmēt domāšanas līmeni, paceļ rakstību jauna līmeni, bagātina ar attēlu, skaņu, dot jaunas plašas kopēšanas iespējas, arī no attāluma. Zināšanu uzkrāšanas un transmisijas elektronforma ir sabiedrības informatizācijas pamats.

Krievu filozofs A. Rakitovs uzskata: "Lielā daļā attīstīto pasaules valstu uzsākušas intensīvas informatizācijas ceļu. Šis ir ceļš uz jaunu sabiedrības attīstī-

bas stadijū, kuru sauc par "informacionālo sabiedrību"... Ir pilnīgi skaidrs, ka sabiedrība, kas savlaicīgi nav stājušies uz informatizācijas ceļa un nav izgijusi caur informacionālo revolūciju, nolemta reatgriezeniskai vēsturiskai atpalcībai, politiskai un ekonomiskai atkarībai un to valstu informacionālās kolonijas statusam, kuras sasniegušas informacionālas vai industriāli informacionālas sabiedrības statusu" [13, 9. lpp.].

No iepriekšminētā izriet, ka jēdzieni "informacionālā revolūcija", "sabiedrības informatizācija" un "informacionāla sabiedrība" ir cieši savstarpēji saistīti.

Pasaulē bijušas dažādas revolūcijas, bet maz ir tādu, kas mainījušas cilvēces dzīvi, tās kultūru, saimniecības tipu, ražošanas veidu, attieksmi pret pasauli, dabu un cilvēku. Tās ir sociotehnoloģiskās revolūcijas, kuru būtība - pāreja uz jaunām civilizācijas sistēmām. Pirmā no tām - agrāri amatnieciskā, otrā - industriālā, un tagad mēs atrodamies trešās sociotehnoloģiskās revolūcijas - informacionālās - sākuma posmā. Šī revolūcija pirmo reizi skar ne tikai materiālo ražošanu, kultūru, komunikācijas, izglītību, bibliotēku darbību, sociālas attiecības, bet arī intelektuālo procesu automatizācijas problēmu.

Pāreja uz informacionālu sabiedrību nozīmē, ka sociālās darbības galvenais virziens būs informacionālo un pakalpojumu sistēmu sintēze, ekspluatācija un izmantošana. Protams, tas nozīmē arī, ka informatizācija

ir jaunākās informacionālās tehnikas un tehnoloģijas intensīva izmantošana zināšanu radīšanai, glabāšanai, transformācijai un izplatīšanai, kas arī šo zināšanu izmantošana sociālo, humanitāro, ražošanas u.c. problēmu risināšanā.

Japiebilst, ka informacionālā sabiedrībā zināšanas ir galvenā prece un galvenais ražošanas produkts. Pēc mūsdienīga līmeņa zināšanām nav atrisināma neviena no mūsu problēmām. Protams, ar zināšanām vien ir par maz, sevišķi, ja tās ir "mirušas", grūti pieejamas, fondos, slēgtās bibliotēkās un arhīvos glabātas. Tieši šeit mēs novālam pie informacionālās revolūcijas pretrunīgas būtības. To nosaka ne jau fakts, ka kaut kur ir zināšanas un patlaban to pietiek, un arī ne tas, ka šodien ražo labus vai sliktus kompjūterus. Būtība ir tā, ka pirmoreiz pastāv objektīva tehnoloģiska iespēja atklāt pieeju jebkuriem zināšanu masīviem visiem un katram. Nevar zināšanas iesūknēt cilvēkā ar varu, ja viņš to negrib, bet ir jārada brīvi zināšanu cirkulācijas kanāli un jāpārāda to izdevīgums, mērķtiecība un efektivitāte. Ja šādu cirkulāciju nenodrošina tehniskie līdzekļi un sakārtota zināšanu bāze bibliotēkās un informācijas dienestos, tad runāt par zināšanu ātru produkcēšanu un izmantošanu nav iespējams. Turklāt, nenoliedzot tehnikas lomu, jāatzīst, ka tehniskie līdzekļi vien neatrisina informatizācijas problēmas. Ištai informacionālajai sabiedrībai jānodrošina tiesiskās un sociālās garantijas, lai katrs pilsonis

Jebkurā vietā jebkurā laikā varētu saņemt visu viņa dzīvesdarbībai un problēmu risināšanai nepieciešamo informāciju.

Pastāv trīs kritēriji, pēc kuriem var noteikt, vai sabiedrība ir informacionāla:

1. Jebkurš pilntiesīgs pilsonis, grupa, iestāde vai organizācija jebkurā laikā no jebkuras valsts vietas var saņemt jebkuras esošās zināšanas (informāciju), kas nepieciešamas viņu dzīvesdarbības un problēmu risināšanas nodrošināšanai.

2. Ir visa nepieciešamā informacionālā tehnoloģija, kas ietver: kompjūterus, sakaru līdzekļus, zināšanu (datu) bāzes, integrālos tīklus, kas nodrošina 1. punkta nosacījumu izpildi.

3. Ir efektīva sistēma visu personībai un sabiedrībai nepieciešamo zināšanu un informācijas radīšanai eksponenciālā režīmā.

Informacionālās sabiedrības prognozējamā attīstība paredz globālu sociālinformacionālo procesu apvienošanu globālā sistēmā - infovidē, kurai jāklūst par svarīgu noosfēras sastāvdaļu. (Noosfēra - vai seprāta sfēra - ideāls stāvoklis, kad cilvēce harmoniski sadzīvo ar apkārtējo vidi. Noosfēra ir galamērķis, tā sasaista cilvēkus kopā pasaules apziņā. Cilvēcei turp jānoklūst, bet nav zināms ceļš, kā to izdarīt. Jēdziena un termina autori - franču filozofs Pjērs Teiljars de Šarljēns un krievu zinātnieks Vladimirs Vernadskis).

Informatizācija nozīmē virzību uz šo mērķi.

resaulē pastāv dažādas informatizācijas koncepcijas. To autori pārsvarā aizstāv vielokli, kas etzist informācijas, ne tehnisko līdzekļu prioritāti. Informatizācija nav vienkārši ESM un sakaru līdzekļu ieviešana, tās mērķiem jābūt cilvēkiem, jāpaceļ cilvēce jaunā attīstības spirāles lokā - izdzīvošanas un progresa veicināšanas trajektorijā uz noosfēru. Sabiedrība, kas iecerēta kā šī procesa rezultāts, ir augsti humāna sabiedrība, kas optimāli parkārto savas attiecības un mijiedarbību ar vidi. A.Kings uzskata, ka šī nākotnes sabiedrība, kas parādīsies "lielās pārejas" rezultātā, nodrošinās labklājības vidējo līmeni un visu planētas iedzīvotāju cilvēcisko cieņu, cilvēku darbības un varas ievērojamu decentralizāciju, brīvā laika palielināšanos, kas savukārt atklās bagātas iespējas indivīda pašaplicināšanās izpausmēm, labvēlīgus apstākļus sociālajam taiņīgumam un harmoniskām attiecībām starp cilvēku un dabu.

Informatizācija kā sociālās darbības procesā izdalāmi četri komponenti:

<u>mērķis</u>	=informacionālas sabiedrības radīšana;
<u>subjekts</u>	=tā sabiedrības daļa, kas nodarbojas ar informatizācijas procesu (objekta un subjekta mijiedarbības ietekmē atspoguļošanas procesā rodas informācija kā darbības priekšmets);

prickāsmets = informācija (ne objekts, jo objekts ir jebkurā informācijas avots);

līdzekļi = informācijas tehniskie līdzekļi.

Tātad informatizācija jāaplūko kā informatizācijas subjekta darbības sistēma, kas izmanto informācijas tehniskos līdzekļus un tehnoloģijas, lai ar zināšanu translācijas procesiem iedarbotos uz pārējo sabiedrību, kura uzskatāma kā pasīva vai vienkārši mazāk aktīva par subjektu. Citiem vārdiem: informatizācija ir informātikas līdzekļu iedarbība uz sabiedrību caur subjektu ar maksimālo mērķi izveidot informacionālu sabiedrību, t.i. radīt tādas apstākļus, lai atvieglotu personībai iegūt informāciju (zināšanas). Maksimālā mērķa sasniegšanai informatizācijas procesos jāiesaista atbilstoši aktīva, izglītota, zināšanām bagāta (jeb zinātnieki) personība.

Piedāvājot Latvijas informatizācijas koncepciju, J.Borzovs secina: "Viena no galvenajām problēmām ir tā, ka mūsu sabiedrība ne sociāli, ne ekonomiski, ne psiholoģiski nav gatava informatizācijai... Tādai sabiedrībai, kāda mums ir pašreiz, nekada informatizācija nav vajadzīga... kamēr mēs varēsim atļauties dzīvot informatīvā izolācijā no pārējās pasaules... Un nevajag teikt, ka nabadzība nav grēks, it sevišķi - ja tā ceļas no mūsu pašu slinkuma, gūļa kūtuma, neizglītības un bezatbildības" [1]. J.Borzoza koncepcija būtiska ir prasība veidot priekšstatus un vajadzības informatizācijas jomā,

izmantojot pedagogisko iestāžu sistēmu. Jāgatavo personība - informācijas (zināšanu) lietotāja un lietotāja. Piemēram t.s. 5.paaudzes jaunatnei, kas prot strādāt ar kompjūteru, dienā iespējams izlasīt 8 grāmatas pa 300 lappusēm katrā, jo kompjūters "serve", preparē, izsniedz informāciju uztverei ērtā grafiskā vai skaņu formā. Informatīvā tehnoloģija atšķiras no tradicionālās izpratnes, jo informācijas sistēmas "ieejā" un "izejā" nav vis viela un/vai enerģija, bet zināšanas. Informatīvā tehnoloģija nodarbojas galvenokārt ar nemateriāliem, ideāliem resursiem un faktoriem.

Sabiedrības informatizācija nav atsevišķu līderu vai zinātnieku gribas izpausme, bet centrālais, virzošais faktors civilizācijas attīstībā, jo sabiedrība attīstās, balstoties uz savu vēsturisko atmiņu, zināšanu spēku un pasaules aprites pastāvēšanu. To precīzi formulējis J.Borzovs: "Ja mēs neveiksim šo informatizācijas izrāvienu tuvākajos gados, tad viena "dzelzs aizkara" vietā, kas sācis plaisāt un, cerams, drīz sabruks pavisam, radīsies cits - informatīvais. Tādā otrā mēs būsim radījuši paši ar savu bezdarbību"[1].

Tātad Latvijas Republikai informatizācijas jomā risināmi šādi galvenie uzdevumi:

1. Radīt apstākļus, lai personībai būtu neapņemšanas zināšanas, un nodrošināt šo zināšanu saņemšanas iespējas;

2. Zināšanu translēšanai uz bibliotēku informatizācijas bāzes veidot strukturalizētas zināšanu bāzes;

3. Strukturalizētās zināšanu bāzes veidojamas latviešu valodā, pirmār kārtām kultūras jomā, - jo kultūra un zināšanas par kultūru ir viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem pirmā punkta izpildes nodrošinājumam.

Tādējādi būtu iespējams atrisināt pretrunu starp personas informacionālajām vajadzībām un to nodrošināšanas iespējām.

2. PERSONĪBA, TĀS KULTŪRA UN ZINĀŠANAS KĀ PAMATS INFORMACIONĀLAS SABIEDRĪBAS VEIDOŠANĀ

Kā izriet no iepriekšējā nodaļā minēto koncepciju būtības, informacionālas sabiedrības veidošanās ir objektīva nepieciešamība, kuras sekmīgas realizācijas priekšnoteikums - aktīvas, zinātgrībošas, darbībai atvērtas personas iesaistīšanās informacionālajos procesos un šādas personas veidošana izglītības un kultūras sfērās.

Personības vietu informatizācijā formulējis filozofs J.Šneiders informātikas definīcijā: "Informātika ir zinātne, kas nodarbojas ar cilvēka zināšanu pasniegšanas procesiem semantiskās informācijas veidā un šīs informācijas apstrādi tās efektīvākai iz-

mantošanai" [14, 3.lpp.].

Šo apgalvojumu principiāli citādi traktē pedagoģijas zinātnieks R.Giljarevskis, uzskatot, ka nav pareizi aprobežoties tikai ar zināšanu fiksāciju, bet galvenais ir zinātniskā komunikācijas procesi [11, 12]. Abas koncepcijas ir aktuālas visā pasaulē, par ko varat spriest pēc A.Litinena (K.Lyytinen), vadošā ārzemju informācija, darba "Two views on Information Modelling" [10]. K.Litinens salīdzina divas pretējas automatizēto informacionālo sistēmu koncepcijas (būtība - divas viena otru papildinošas sabiedrības informatizācijas koncepcijas). Saskaņā ar pirmo, informacionālās sistēmas ir informacionālo resursu - īstēības objektīvā atspoguļojuma - glabāšanas līdzeklis, kas izslēdz subjektīvo momentu. Otrajā (kura nozībi uzsver K.Litinens) šīs sistēmas pirmām kārtām ir komunikāciju, t.i. ziņojumu apmaiņas līdzeklis, pie tam ziņojumi izsaka ne tik daudz objektīvas ziņas par esamību, cik personiskos spriedumus par to, nolūkus, solījumus etc.

Šodien it kā no jauna atklājas personības zināšanu, personisko lēmumu un uzskatu loma. Parelokss ietverts apstākļi, ka tieši automatizācijas attīstība no jauna atklājusi personisko impulsu pirmšķirīgo lomu zināšanu uzkrāšanas, izplatīšanas un izmantošanas procesos. No informatizācijas norisēs nevar izlēgt subjektīvo momentu, personības klātesašību informacionālo sistēmu "ieejas" un "izejas" punktus. Informati-

zācijā būtiski apzināties, ka zināšanu uzkrāšana (zināšanu bāzu veidošana uz bibliotēku fondu semantiskā pamata) un zināšanu lietošana (personības apmācība, izmantojot bibliotēku kā zināšanu bāzi) ir nesaraunājami saistīti un mezgla punkts - uz bibliotēku fondu pamata veidota zināšanu bāze jeb informacionāla mācībsistēma, ko rada personība un kas domāta personībai. Zināšanas tiek atsvešinātes no tiešā pamata vai tiešā īpašnieka un sabiedriskotas verbalizācijas un nostiprināšanas ceļā materiālajai nesējai. Informācijai jāiziet ceur to cilvēku "kognitīvo ekrānu", kuriem šīs zināšanas ir vērtība. Tā rodas nepieciešamība rēķināties ne tikai ar objektīvo zināšanu paserli (informācija kā pārvērsta zināšanu forma), bet arī ar personības zināšanu fenomenu. Lietotājs var un tam jāizvēlas no informācijas plūsmas tas, kas atbilst viņa vajadzībām. Tādēļ tiek veikta informācijas loģiska pārveide, meklēti ērti kodēšanas paņēmieni.

Kā sabiedrība uzkrātās zināšanas, tā arī informācija raksturo šīs sabiedrības iespējas. Ja šeit iekļauj arī zināšanu nodošanas līdzekļus (tieša saskare, izglītības sistēma, bibliotēkas, kvalifikācijas celšana, informācijas kanāli), kā arī informācijas apstrādes, glabāšanas, meklēšanas un nodošanas līdzekļus un kadrus tad kopā tas raksturo informacionālo kognitīvo potenciālu. Informacionālais kognitīvais potenciāls integrē visas izziņas un praktiskās darbības iespējas, kas savērstā veidā ietvertas sabiedrības uzkrātajās zināšanās

un/vai fiksētas informācijas krātuvēs (zināšanu bāzes, bibliotēku fondos). Svarīgākie komponenti:

1. Intelektuālais potenciāls kā cilvēciska spēja risināt problēmas uz uzkrātā zināšanu, iemaņu un pieredzes bāzes;

2. Informacionālais potenciāls kā uzkrātā informācija, kas nodrošina visu sabiedrības locekļu informācijas sabiedriski nepieciešamo līmeni un spēju savākt, glabāt, meklēt un translēt informāciju. Te ietilpst ne tikai tehniskie līdzekļi, bet arī informācijas darbinieku pieredze un prasme, t.i. - integrējas zināšanu intelektuālā potenciāla daļa.

Aplūkojot dažādos potenciālus, redzams, ka runa ir par viena potenciāla (informacionāli kognitīvā) komponentiem, kurš nosaka attiecīgās sabiedrības attīstības līmeni, t.sk. arī spēju aktīvi mainīties un radoši pašizzināties. Te vienotā saistībā parādās sociokultūras un tehniski ekonomiskie komponenti. Intelektuālais potenciāls ietver zināšanas un radošās spējas, kas cieši saistītas ar apziņas fenomenu. Arpus garīgā pamata nav iespējamas zināšanas, paliek tikai zīmju (semiotiska) čaula, t.i. informācija, kura attiecas ne uz kultūru, bet tehniskajam potenciāla sastāvdaļām. Bez zināšanu un kultūras fenomena informācija zaudē jēgu, pārvēršas tukšā zīmju formā. Manipulācija ar to tikai imitē cilvēciskās darbības ar zināšanām. Tāpēc nepieciešams izšķirt intelektuālo un informacionālo potenciālu, kaut

arī pēdējais neeksistē ārpus prasmes sniegt zināšanas informācijas veidā un ekstrahēt no informācijas konkrētai personībai nepieciešamās zināšanas.

Informatizācijas procesos nedrīkst ignorēt personību ar tās individuālajiem mērķiem. Ignorēšanas rezultātā nostiprinājusies informācijas sistēmas ideja identificēt lietotāju ar tā vajadzībām, dodot tikai to informāciju, kura tam nepieciešama sakarā ar sabiedrībā pildāmo sociālo lomu. Reālā intelektuālo sistēmu (galvenokārt ekspertu sistēmu) etīstība pierādījusi nepieciešamību rēķināties arī ar personības tieksmēm, intūiciju un brīvo garību, apliecinot ne objektīvo zināšanu teoriju, bet personisko zināšanu koncepcijas lietferību. Tieši šī koncepcija ir pamatā ekspertu profesionālo zināšanu noskaidrošanai un levedišanai ESM. Informācijas sistēmu lietotāji no ESM saņem ne mašīnizdrūlas, bet sarunājas ar to, cenšoties dažādiem papēmieniem izzināt sev vajadzīgās zināšanas, pie tam viņu uzvedību nosaka ne iepriekšapzinātas informacionālas vajadzības, bet personiskās īpašības - spēja reflektēt, iztēle, uzmanība. Meklēšanas procesā, refleksijā lietotājs formulē savas informacionālās vajadzības. Tās nosaka ne tikai ārējie apstākļi, bet tās izstrādājas personības darbības procesā, arī dialogā ar ESM, tādējādi apstiprinot personības un personībai radītas sakārtotes zināšanu bāzes radīšanas nepieciešamību. Patērētājs (lietotājs - vairāk atbilst būtībai) nav bezpersonisks, ar apriorām

vajadzībām, ko var apmierināt tikai informācijas diferenciētās izplatīšanas (IDI; lieto arī terminu - informācijas selektīvā izplatīšana - ISI) režīms, kurš orientēts uz abstraktu lietotāju, ko tā arī sauc - par patērētāju.

Tieši ko pjūterizācijas attīstība parāda, ka informacionālās sistēmas "izejā" ir darīšana ar personībām, kas caur informāciju grib saņemt zināšanas. Arī sistēmas "ieejā" ir darīšana ar personībām, un, lai saņemtu no tām zināšanas (ar tehnisko līdzekļu starpniecību), nepieciešama prasme to darīt (ekspertsistēmu darbības princips).

Personības primaritātes atzišana informacionālo sistēmu un tīklu radīšanā un izmantošanā rada nepieciešamību mainīt uzskatu par informacionālās vides radīšanu - no tehniska uzdevuma tas pārvēršas par sociotehnisku. Populārā tēze - informatizācijas tehnika ir datu glabāšanas, apstrādes, translēšanas līdzeklis - jānomaina arī atziņu, ka tā ir cilvēku zināšanu pārraidīšanas līdzeklis, šīs zināšanas pārvēršamas informācijā, kas kodēta datu - zināšanu bāzēs.

Informatizācijas vietu pasaules ailā un personību tajā formulējis V. Kuncs (W. Kuntz) [9] :

1. Visur, kur iespējams, sistēmāi jāveido tiešie kontakti starp personībām. Jāintensificē komunikāciju tīkli starp lietotājiem, kas risina līdzīgas problēmas.

2. Lietotāju un avotu konceptuālās klasifikācijas vieta jāattīsta šāda tipa procedūra: "Kas rīna kādu, kurā varētu zināt kādu, kas...?"

3. Ne vajag censties izvērt sistēmas atmiņā uzreiz visas zināšanas, kas varētu noderēt. Sistēmas saturam jāaug lietošanas gaitā.

4. Viss, ko atceras un apstrādā sistēmas ne-cilvēcīgie komponenti, ir dati, ne zināšanas vai informācija.

5. Tur, kur sistēma ir starpnieks komunikāciju nodibināšanā, jābūt precīziem kodiem, kas ļauj izvēlēties ziņas, kurām "jāizsauc" lietotāja atbilstošas zināšanas.

6. Sistēma uzkrājamie dati nav "jāiepako" stingrā hierarhijā. Tās vietā jābū attiecību tīkliem.

7. Sistēmai jāglaba ziņas par tās lietošanu - atkārtotai optimālai izmantošanai.

8. Sistēma nevar būt labāka nekā tās radītāju priekšstati par viņu rīcībā esošo zināšanu struktūru un dinamiku.

Informacionālās darbības kognitīvā potenciāla intelektuālā komponenta būtības izpratnei svarīgi noskaidrot, kas ir informācija. Par terminu "informācija" saturu jau vairākas desmitgades strīdas dažādu nozaru zinātnieki. Tikai nesēnā pagātnē atzinību guvusi tēze par to, ka nozīmīgais, mūsu kultūru veidojošais komponents zinātniskā informācija - tā ir sociālā informācija, t.i. zināšanu pārvēsta forma, kas ļauj nelab-

žoti translēt šo atsvešināto un materializēto (parasti tekstu veidā) zināšanu komponentu sabiedrībā, padarot to pieejamu vienmēr un visur. Informācija ir zināšanas, kas ievadītas komunikācijās.

Zināšanas - informācija sniedz lietotājam plašākas darbības un izvēles iespējas, gūstot no informācijas jaunas zināšanas. Šī informācijas īpatnība ir tā, ka tā funkcionēšanas īpatnībām kultūrā - balstoties uz tehniskajiem līdzekļiem, t.sk. arī grāmatām, tā vienlaikus ir arī kultūras fragments.

Zināšanu kā kultūras sastāvdaļas funkcijas nosaukuma prasība: lai kaut ko radītu (arī kultūrā), cilvēkam jau pirms darbības uzsākšanas nepieciešams ideāls priekšstats par iecerēti darā veltamajiem rezultātiem. Šādus priekšstatus var veidot tikai uz cilvēka rīcībā esošu zināšanu, tātad arī kultūras bāzes.

Zināšanu dabas analīzi uzsāka jau antīkie filozofi Platons un Aristoteļis, turpināja G.V.Hēgelis. Viņš uzskata, ka īstenība ir process, bet zinātniski teorētiskais zināšanas - vēsturiskās attīstības produkts, tātad zināšanas ietver kā pirmszinātniskos zināšanu veidus, tā arī zināšanas, kas piemīt no zinātnēm atšķirīgām kultūras formām.

Mūsdienu filozofijā zināšanas definē kā sociokultūras fenomenu, vēsturiski attīstošas atspoguļošanas darbības produktu, kas piemīt (dažādās pakāpēs) visām praktiskām un garīgās pasaules apgušanas formām.

Zināšanas ir ideālas, tāpēc to esamībai nepieciešama objektivizācija, kas realizējas darba produktos, tehnoloģijās, sociālos institūtos, kultūras priekšmetos. Zināšanas objektivizējas dabisko un mākslīgo valodu zīmju simboliskiem līdzekļiem. Ar rakstības un grāmatiespēšanas rašanos un attīstību šis objektivizācijas veids kļūst par visizplatītāko un adekvātāko zināšanu fiksācijas un translācijas paņēmieni. Ar kompjuvertehnikas un elektronkomunikāciju sistēmu attīstību arvien lielāku nozīmi iegūst tādi zināšanu fiksācijas paņēmieni kā zināšanu bāzes (sākotnēji - datu bankas), ekspertsis-tēmas u.c. Īpaša zināšanu esamības forma ir personiskās zināšanas: iegūstot esošais, cilvēks pārvērš to raksturojumus savas spējās, profesionālajā kompetencē, domāšanas radošajā spēkā. Zināšanu organizācijas augstākā forma ir teorija jeb teoriju sistēmas, kas apvienotas zinātniskās disciplīnās. Zināšanu attīstības procesi raksturojas ar kustību no nezināšanas uz zināšanu, pāreju no pirmszinātniskām uz zinātniskām zināšanām, ar zinātnisko teoriju nomaiņu. Mūsdienu gnozeoloģijā notiek zināšanu jēdziena paplašināšana, kas saistīta ar tēdu to paveidu izpēti kā priekšnosacījuma zināšanas, slēptas zināšanas, kurām nav piemērojami tradicionālie zināšanu raksturojumi - reflektīvums, loģiskā pamatotība, viennozīmīgar patiesības vērtējuma iespējas. Pieaug to speciālo zinātnisko disciplīnu loma, kas pēta zināšanu sistēmu funkcionēšanu sabiedrībā (zinātniecība,

zināšanu socioloģija) un apkalpo mūsdienu zināšanu "industriju" (informātika, kognitīvā inženierzinātne). Zināšanu par pasauli analīze parāda to nevienādību, kādā lietderīgs ir dalījums tiešās (artikulētās) un netiešās, slēptās (neartikulētās).

Artikulētās zināšanas viegli verbalizēt un materializēt, piemēram, tekstu veidā. Vārdu var piekristīt un paderīt par vispārības iepēsumu, tādējādi šis zināšanu komponents, kas arī ir informācija, kļūst pieejams vienkār un visur sabiedrībā. Neartikulētās zināšanas var nodot citiem tikai tiešu kontaktu ceļā ar tiem, kam šis zināšanas pieder, t.i. "sociālo stafešu" veidā.

Neartikulēto zināšanu komponentu sabiedriskošanas un translācijas iespējas ir ierobežotas, jo tās nevar iekļaut dokumentālajās informācijas plūsmās. Tādējādi informācijas sistēmas abonentiem sniedz ne pilnīgas zināšanas, bet tikai to ērti translējamo komponentu. Par neartikulētajām zināšanām informācijas plūsmās ienāk tikai metainformācija, t.i. ziņas par to, ka šādas zināšanas eksistē un kur tas iegūstamas personisko kontaktu ceļā. Jāatzīmē, ka līdz ar ekspertu sistēmu attīstību informatizācija mainīs arī šī zināšanu komponenta iegūšanas iespējas, taču sociālo stafešu lomu tas nemazinās.

Zināšanu iegūšanai no translējamās, artikulētās informācijas nepieciešams arī tads metainformācijas veids kā pērcēze zināšanu iegūšanai no informācijas.

Šādu pieredzi jāiegūst, pirms cilvēks vispār sāk lietot informāciju: bez lasītprasmes nevar izmantot tekstus, jo lasītprasmi (tāpat kā runātprasmi) nevar gūt no teksta, bet tikai kultūras tradīciju jau minēto sociālo sta-
fešu ceļā.

Brievi pārraidāmās informācijas - zināšanu pārver-
stās formas - tomēr ir nepietiekamas, lai lietotāji ra-
dītu sev to pilnīgo pasaules ainu (t.sk. arī priekšme-
tiskās sastāvdaļas, funkcionālos sakarus), bet tikai
šīs ainas apgūšana nodrošina personības radošu sociokul-
tūras darbību.

Konceptuālas pasaules ainas radīšanai nepietiek
tikai ar prasmi gūt zināšanas no informācijas (gan arti-
kulētās, gan neartikulētās), bet nepieciešams arī cits
komponents - informācija, kas ietveita tekstos, savukārt
jāatbilst personības prasībām. Aktīvas sociokultūras
darbības procesā rodas nosacījumu komplekss, un informa-
tizācija cirkulējošiem tekstiem, ar kuru palīdzību per-
sonība papildina vai iegūst zināšanas, jāatbilst sako-
jošiem nosacījumiem:

1. Teksta zīmju modeļu atbilstība lietotāju
priekšmetiski funkcionālajai pasaules aintai;
2. Autora ieceres pietiekama verbalizācija tekstā;
3. Terminoloģijas oāzes atbilstība, resp., jāsa-
krit tai jēgai, ko autors piedēvējis seviam izmantota-
jiem vārdiem, ar to vārdu jēgu, kuras parvalda lieto-
tājs.

Informācija veido tikai "informacionālos modeļus". Priekšstati par pasaules ainu informacionālajiem modeļiem ir daudzveidīgi. Populārs ir uzskats par šāda modeļa ievadišanas ērtumu ESM, jo īstenības modelis ir cilvēces zināšanu verbalizētā un reflektētā daļa. Tomēr šīdai pieejai ir ierobežots raksturs - to ierobežo prasība loģiski formalizēt to daļu, ko jāievada ESM.

Problēmas atrisināšanai par zināšanu viengabalainības saglabāšanu informatizācijas procesos jāmeklē jaunas darba formas ar tiem informacionālajiem modeļiem, kas nepakļaujas formalizācijai. Arī labi artikulētas un verbalizētas zināšanas satur analogijas, alegorijas, metaforas, simbolus, intuitīvus, iracionālus komponentus, kuri nekādi neatbilst informacionālo modeļu prasībām. Domājams, ka par šādu perspektīvu kļūs hipertekstu tehnoloģija un ekspertsistēmas, kur galvenā jēdzieniskā slodze novirzīta no tekstiem, cipariem, formulām uz saskaņotību, mijiedarbību apjēgsmi, aprioriem priekšstatiem.

Domājot par Latvijas informatizāciju, jārisina mums pašreiz aktuālākais jautājums - uz atjaunojamās kultūras bāzes (sākotnēji kultūra gatavībai saņemt informāciju un zināšanas vispār) jārada priekšnosacījumi informatizācijas procesa uzsākšanai, saistot tehnoloģisko un lingvistisko komponentu zināšanu strukturalizācijā un apgušanā. Tātad jāveido sakārtotu zināšanu bāze uz bibliotēku fondu saturiskās attīstības pamata. Jo tikai bibliotēkas fondos glabājas visplašākās perspe-

niba! nepieciešamās zināšanas. Tieši zināšanu sakārtošana un zināšanu bāzu veidošana ir pirmais solis, lai bibliotēka iekļautos informatizācijas procesos un nolrofinātu sabiedrības informatizācijas norisi.

Sakārtotas zināšanu bāzes veidošana uzsākama tieši kultūras jomā, jo informacionāli kognitīvā potenciālā intelektuālais komponents ietver nepieciešamību pēc personas garīgā pamata, tāpat kultūras bāzes.

Informatizācija ir vienota parādību ķēde: zināšanu uztveršanas priekšnoteikums ir neartikulētās zināšanas un kultūras bāze, zināšanas ir kultūras sastāvdaļa, un savukārt ar zināšanām mēs apgūstam kultūru - vienoto pasaules ainu. Viengabalainām zināšanām un viengabalaielai pasaules aintai personas apziņā nepieciešama gan kultūras bāze, gan informācija par kultūru.

Kultūra aplūkojama ne tikai kā personas pamats, zināšanu uztveres priekšnosacījums, informatizācijas nepieciešama sastāvdaļa, bet kultūras komponents ir arī pati informācija, tādēļ informācija, t.sk. informācija par kultūru, arī aplūkojama kultūras kontekstā. Kultūra ir radoša cilvēces darbība visās esamības un apziņas sfērās, dialektiska priekšmetiskošanas (vērtību, normu, zīmju sistēmu etc. radīšana) un atpriekšmetiskošanas (kultūras mantojuma apgūšana) procesu vienība, kas virzīta uz cilvēces vēstures pārvēršanu personas iekšējā bagātībā. Svarīgākās kultūras funkcijas ir ritualizācija (tradīciju saglabāšana, kolektīvās atmi-

pas sakārtotība, sistēmu veidošana etc.) un radošā spontanitāte (novatorisms).

Automatizācija, kompjuāterizācija visās sfērās (arī kultūrā) ir pirmās funkcijas realizācija. Tā cenšs savienot abas šīs funkcijas, komponentus informacionālās sistēmās.

Ritualizāciju, sakārtotību, informācijas tēlāno- došanu (atprieķšmetiskošanu), kas piemīt kultūrai, pla- šī izmāto zinātniskās informācijas (turpmāk - vienkārši "informācijas") sfērā par kultūru. Sabiedrības informa- tilizācijas realizācijā nenoliedzami būtiska vieta ir in- formācijā par kultūru.

Informācija par kultūru kā kultūras fenomens aptver divus savstarpēji saistītus komponentus: tā ir parādība, kas pieder zinātnēi un tā ir parādība, kas pieder arī kultūrai.

Aplūkojot iepriekšēteikto sabiedrības informatizā- cijas kontekstā vēlēis jāatzīmē, ke viengabalainām zi- nāšanām un viengabalainas pasaules ainas iegūšanai per- sonības apziņā nepieciešama gan kultūras bāze, gan in- formācija par kultūru, jo arī zinātniskā informācija ir kultūras fenomens. Pieši tālēļ ļoti svarīgi ir sākt in- formatizācijas procesu ar sakārtotas zināšanu bāzes iz- veidi tēšēi kultūrā, lai šī zināšanu bāze kalpotu par turpmākā informatizācijas procesa pamatu.

Kultūra nav lietu summa, bet kaut kas specifisks, kas veistravo isas dzīves sfēras. "...Kultūru var in-

terpretēt kā specifisku cilvēcības formu, eksistences veidu un tehnoloģiju. Tā ieviešojas cilvēciskās darbības rezultātos, eksistenciālajos arhetipos, mentalitātes formās un normatīvajās shēmās. Tā realizējas sociālo institūtu un normu sistēmā, garīgajās vērtībās - visu cilvēcisko attiecību kopumā...Mēs runājam par antīko, renesanses, viduslaiku kultūru, domājot ar to kādu universālu cilvēcības formu, specifisku pasaules apjēgsmi un pārdzīvojumu tās veselumā, jēgu, kas izteic šo kultūru būtību" [2]. Pētot laikmetus, mēs meklējam idejas lietas. Bet ne jau to geometrisko formu, ģeometrisko formulu. Meklējam neatkārtojamo pasaules redzējumu, neatkārtojamo iespaidu. Lieta nav kultūras mantojums, bet cilvēcības forma šajā lietā gan ir kultūras mantojums.

Kultūras, personas un pasaules redzējuma ciešo saistību analizējis ASV Viskonsinas universitātes germānistikas profesors V.Nollendorfs: "Lielu politisku savilpājumu laikā ista kultūra ir vislielākajās briesmās tikt samaltai starp politisko un materiālo interešu ratiem. Franču revolūcijas asiņaino atplūdu laikā vācu dzejnieks Frīdrihs Šillers aicināja laikabiedrus nepaļauties politisko emociju destruktīvajiem spēkiem, to vietā sākt lēno, bet cēlo cilvēka estētiskās audzināšanas darbu, izstāt homo politicus ar homo aestheticus kas vienīgais var dot pamatu labākai cilvēces nākotnei... Latvijas kultūras darbinieki bažijas, vai homo politicus klausīsies uz homo aestheticus un ļaus tam spēlēt

pienācīgu lomu Latvijas atjaunošanā. Tā tam butu jābū. Ne tikai tautas tumšajos, grūtajos gados kultūrai būs būt gaismas turētājam, bet vēl jo vairāk latākos laikos - gaismu nest gaismā... Ir vēl vienas lielas briesmas Latvijas kultūrai. Jo vairāk tā atbrīvosies no homo sovieticus apkampiena, jo vairāk to no otras puses apkāms un cieši vilks klāt rietumu pārprodukcijas homo aconomicus un viņa radītais masu kultūras tirgus. Tikai pašu kultūras saglabēšana, kopšana un cienišana var mūs pasargāt... Ideālā pasaulē - un cerams, nākotnes Latvijā - varbūt būs iespējams šos trīs tipus apvienot vienā ideālā tipā homo humanus, kurā būs harmonizētas ir kulturālās, ir politiskās un saimnieciskās intereses" [3]. Informacionālo sabiedrību radīt un tajā pastāvēt izredzes tikai šim homo humanus.

Latvijas Kultūras manifestā iezīmēts šis jaunās personības izveides ceļš: kultūras subjekts un objekts ir cilvēks, tapēc uzmanības centrā jāpatur katras individualitātes radošo iespēju izvēršana, dvēseles izkopšana. Apzinoties reālo situāciju, uzskatām, ka ir jāapvieno sabiedrisko institūtu, organizāciju un visu labas gribas cilvēku iniciatīva un pūles konkrētai darbībai jaunās Latvijas kultūras veidošanai.

I. Ziedonis kultūras eksistences ainu rīvē piramīdas veidā: 'Ja kultūru iedomājams kā piramīdu no augšs līdz apakšai, tad... subsidētā, budžeta kultūra aizņem piramīdas vidusdaļu un ar vispārpieņemta, vispar-

plānota un vispārsaprotama. Bet zem tās guļ vesels slānis piramīdas pamatā. Un virs tā ir piramīdas smaile... Kultura; klātbūtni jājūt visā piramīdas augstumā un lielumā... No apakšējā, tautas pašas darbības, pašdarbības slāņa līdz noosfēras izpratnei, no amata kultūras jautājumiem līdz Dieva meklētāja religiozitātei, no mājas kultūras līdz visu pasauli aptverošam ideālismam" [6]. Kultūras darbīgā līnija ir nepārtraukti augšup - lejup augšup - lejup - augšupejošā, saviencjošā. Augšā un lejā esošas informācijas savienotāja, vertikālo sakarību realizētāja, ar izglītības un zināšanu krātuvju - bibliotēku starpniecību to pārveršot horizontālā laikā starp personībām, kontinuitātē.

Jautājums par kultūru ir jautājums par tautas, nācijas noietā ceļa lielumu, kā arī par iespējamām attīstības perspektīvām. Kultūra iemanto otru dzīvi vēsturiskajā atmiņā, jo pagātnes ieregulējums ir mūsu pieredzes, zināšanu neatņemama sastāvdaļa.

"Kultūra pašā vispārinātākajā nozīmē ir negenētiskais informācijas kopums, kuru izstrādā, kodē un nodod nākamām paaudzēm" [4].

Kultūra sakas ar informāciju (zināšanām), un tās īpašība ir obligāts priekšnoteikums un sekas informacionālās sabiedrības objektīvai ekzistencē, bet realizācijas veids - izglītība, bibliotēku informacionālās sistēmas.

Kultūras process paredz divējādo: pirmkārt, tradīcijas saglabāšanu, kas nodrošina pasaulīgu saistību (kultūra tiek nodota tālāk, pateicoties audzināšanai, izglītošanai; apgūta, pateicoties ģimenei, tautai, kā rezultātā dzimst "es" - personība), t.i. kolektīvo aizmigu; otrkārt, novatoris mu, kas paredz iniciatīvu un aktivitāti, jaunu formu un mehānismu izstrādāšanu (radiā "es" - personības iedarbība uz esošo, viņu radījušo). Normālam kultūras ceļam nepieciešami abi šie momenti.

Līdzās citiem aspektiem (ekonomiskais, politiskais u.c.) kultūras problēmas būtiskākais jautājums ir cilvēka iekšējā pasaule, viņa garīgums, t.i. tā interiorizācijas pakāpe, bez kuras visiem pārējiem nav nozīmes: kam būs vajadzīgas grāmatas, ja nebūs lasītāju? kam kultūras, teātri, bibliotēkas, ja neviens tās neapmeklēs? etc. Kultūras mašīna var darboties tukšgaitā, ja nav dvēselis, gara, kas vērtības uztver, patērē, izprot un savulārt atgriezeniski pārstās darboties.

Personības sociālās un kultūrdarbības pamats, ļoti būtiska, pat noteicoša kultūras sastāvdaļa ir izglītība. Tajā atspoguļojas personības garīgās, radošās, emocionālās spējas, fantāzija, veidojas vērtību sistēma, tēli un domāšanas modeļi.

Sabiedrības uzdevums - visu kultūras un izglītības darbu virzīt tā, lai veidoti, atraisītu un apmierinātu personības garīgās vajadzības. Šajā procesā būtiska vieta ierādāna bibliotēkām kā pedagogiskām un kultūras.

lestādēm. Bibliotēku fados ietvertās zināšanas ir informacionālās vides sintēses pamats.

3. BIBLIOTĒKAS VIETA SABIEDRĪBAS INFORMATIZĀCIJĀ

Visā pasaulē bibliotēkas ir iesaistītas informatizācijas procesos kā galvenās zināšanu bāzes un sekmīgi darbojas zināšanu sakārtošanā, servēšanā un translēšanā. Piemēram, LISC (Library and Information Services Council) un ASLIB (The Association for Information Management) Apvienotajā Karalistē, ALA (America Library Association) ASV utt. ASV Kongresa bibliotēkas direktors D. Billingtons (J.H. Billington) atzīst: "Kongresa bibliotēka ir lielākā nācijas informācijas un zināšanu bāze. Tā ir informācijas un zināšanu pamatavots un dod lielāko ieguldījumu augošajā informācijas industrijā, kultūrā, izglītībā un Amerikas pasākumos pasaules ekonomiskajā konkurencē" [8].

Bibliotēka nav vienkārši dokumentu krājums, bet pilnīgi noteikta sabiedrības kā palorganizējošas sistēmas mezgla punkts; sabiedrības, kas apvieno daudzu un dažādu interešu un līmeņu cilvēku grupas, sociālās kustības un institūtus. Bibliotēkas rodas un eksistē

šo institūtu ietveros, jo akumulē tās indivīdu kopības idejas un vērtējumus, kuras griba sociāli un radoši darboties iemiesota attiecīgās bibliotēkas dibināšanas aktā, un kā vārda šī bibliotēka dibināta.

Tā ir kultūras fonds, zināšanu krātuve, sava veida "atmiņa" - tā sociālā veidojuma atmiņa, kura vērtības bibliotēka iemieso un kā interesēm kalpo.

Bibliotēkas pamatfunkcija - savākt, sakārtot, glabāt un translēt personībai zināšanas - nacionālās un pasaules kultūras bagātības, kas fiksētas rokrakstos un iespiestajos darbos, kā arī citos informācijas nesējos.

Tādēļ sabiedrības informatizācija realizējama bibliotēku sistēmā uz bibliotēku fondu bāzes. Kā galvenos priekšnoteikumus var minēt:

1. Bibliotēku universālie (jeb atsevišķās nozarēs specializētie) fondi ir visplašākās artikulēto zināšanu krātuves;

2. Viena no bibliotēkas vis būtiskākajām funkcijām ir pedagoģiskā (izglītojošā) funkcija;

3. Latvijas Republikas bibliotēkas darbojas gan sociāli, gan eksakto zinātņu informācijas sistēmās.

Fiksētais vārds (nesenā pagātnē un vēl šodien plaši lietojam terminu "iespiestais vārds") ir neatņemams un būtisks sociālā progresa faktors. Dokuments¹

¹ Dokuments - jebkurš materiāls nesējs, uz kura cilvēks fiksējis (nostiprinājis) sociālo informāciju tās uzglabāšanas un izplatīšanas (translēšanas) nolūkos.

(grāmatas, iespieddarbi, nepublicētie materiāli) glabā visu laikabiedru un sen pāgājušo vēsturisko laikmetu cilvēku zināšanas un pieredzi, domu un jūtas, dvēseles centienus un radošo fantāziju, tajos saglabājas visi cilvēces intelekta sasniegumi.

Ar grāmatu un lasīšanu (dokumentu un to izmantošanu) saistīto parādību pirmpamats ietvert zināšanu (informācijas) funkcionēšanas (producēšanas un patērēšanas) procesā cilvēku sabiedrībā.

Visplašākās, universālākās dokumentu krātuves mūsu sabiedrībā ir bibliotēkas - zināšanu krātuves, kurās zināšanas glabājas dokumentālā formā uz vis'āžplākākajiem materiāliem nesējiem. Bibliotēku fondi nosacīti pielīdzināmi zināšanu (un datu) bāzēm, bet šīm zināšanām jāfunkcionē, tās jānodrošina personībai, jāatvērš, jāorganizē komunikāciju sistēmas, zināšanu translēšana ar informācijas sistēmu starpniecību. Šodienas apstākļos tas veicams automatizētās sistēmas uz bibliotēku fondu bāzes.

No jebkuras krātuves (arī bibliotēkas) zināšanas jāievada konkrētā cilvēku darbības sistēmā, nodrošinot to ar aktuālo informāciju. Aktuāla informācija ir tāda informācija, kas orientēta uz homogēnu lietotāju kopu konkrētā cilvēku darbības sistēmā.

Izsenis bibliotēka apkalpojusi lietotājus no savina fondiem. To kvalitāte un glabāšanas apjoms bija

bibliotēkas informacionālā un pasīvā potenciālā zināšanu apjoma galvenais kritērijs. Kad zinātniski tehniskās revolūcijas radīto izdevumu plūsma sāka pārplūdināt bibliotēkas, tās bija spiestas apvienot pilnīgus, un par kopdarbības pamatsfēru kļuva fondi un to kompleksitāšana.

Bet viss izmainījās automatizācijas un telekomunikācijas līdzekļu "savienības" iespaidā. Ne velti angļu valodā iznākošajā bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes literatūrā parādījies pusnopietns termins "kompjūnizācija". Tā ļauj lasītājam, neizejot no bibliotēkas, uzziņāt daudz citu bibliotēku fondu saturu, lietot citu bibliotēku datu bāzes. Tādējādi bibliotēkas uzziņu aparātā (JA) parādās elementi, kas ienes kvalitatīvas izmaiņas ne tikai UA struktūrā, bet arī adresējuma. UA šodien kalpo vispirms ne tikai konkrītas bibliotēkas fondu atklāšanai, bet arī vispār eksistējošo informacionālo resursu atklāšanai citās bibliotēkās, informācijas sistēmās, valstīs. Šī novitate paplašina bibliotēkas iespējas, līdzās apkalpošanai no saviem fonāiem rodas cits, ne mazāk svarīgs pīcnākums - nodrošināt pieeju arī ārējiem informācijas resursiem. Atbilstoši tam mainās arī bibliotēkas informacionālā potenciāla vērtējuma kritērijs. Tagad to nosaka ne bibliotēkas fonda apjoms un katalogu sistēmas izstrādātība, bet visu to bibliotēkas rīcībā esošo līdzekļu ko-

pums, kas realizē pieeju informācijas un zināšanu resursiem kopumā - pašas bibliotēkas, reģiona, valsts, pasaules bibliotēku resursiem.

Šāda pieeja bibliotēkas uzdevumiem un informacionāla potenciāla vērtējumam liecina par svarīgu kvalitatīvu izmaiņu tās infrastruktūrā: no četrdaļas sistēmas (fondi - lasītāji - bibliotekāri - materiāli tehniskā bāze) tā kļūst par piecdaļīgu, kurā pietrūkst daļa - uzziņu apriņķis - gūst patstāvīgu nozīmi.

ŪA ir tās bibliotēkas struktūras segments, kas veic aktīvo zināšanu funkcionēšanas un izplatīšanas starpnieka lomu.

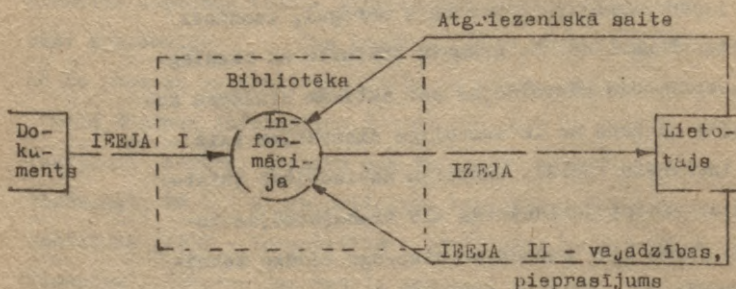
Praktiskās sekas šādai akcentu maiņai visapilgtāk izpaužas starpbibliotēku sadarbībā uzkrāto zināšanu komunikācijā. Pirmais, darbības virziens pārvietojas no fondu veidošanas uz ŪA veidošanu. Ārzemēs šodien, atšķirībā no 50. un 60. gadiem, uzsvērs liels ne uz kopliktēšanas kooperāciju, bet uz kopīgu automatizēto datu bāzu radīšanu. Otrkārt, paplašinoties informācijas vispārpieejamībai, lielā mērā aktivizējas fondu izmantošana starpbibliotēku abonementa vai arī kopēšanas kārtā, tādējādi padarot plašāku pieejamo zināšanu loku. Treškārt, racionalizējot partneru izveles kritērijus. Mūsdienā tehnika likvidē teritoriālo problēmu. Arī resoru pakļautība rietumu praksē nekad nav bijusi šķērslis sadarbībai. Piemēram, ASV lielā automatizētā kooperatī-

vī sistēma "Lielais četrinieks" apvieno Ņujorkas publisko bibliotēku un Kolumbijas, Jēlas un Harvardas universitāšu bibliotēkas. Šī apkalpošanas koncepcija paredz veidot atklātas automatizētas bibliotēku sistēmas. Bijušajā PSRS šajā virzienā vērsta Kultūras ministrijas sistēmas bibliotēku automatizācijas koncepcija. Latvijas Republikā līdzīgus mērķus sprauž bibliotēku informatizācijas programma, kuras ietvaros paredzēts veidot republikas elektronisko kopkatalogu. Pašreiz šajā jomā visaktīvāk darbojas Latvijas Bibliogrāfijas Institūts.

Ārzemēs izstrādāta bibliotēku un informācijas dienestu sistēmas (LIS - Library and Information Services) koncepcija. Tās tapšanā aktīvi piedalījušies un šo procesu veicinājuši UNESCO ar programmām UNISIST (World Science Information System Project) un NATIS (National Library, Archive and Information Service Planning), kā arī starptautiskais izglītības plānošanas institūts (IIRP - International Institute for Education Planning). Koncepcijas modeli iekļauti faktori, kas nodrošina plašas iespējas speciālistu informācijai, pastāvīgi augoša izglītības līmeņa un iespēju nodrošināšanai (kas savukārt atgriezeniski ietekmē LIS attīstību). Tas padara LIS produktu - zināšanas, kas ievadītas komunikācijās - par savrīgu sociālu funkciju. LIS iedarbina mehānism, kas reaģē uz sabiedrības vajadzībām informēt speciālistus un nepārtraukti pieņemt kultūras

mantojumu. Rūpīgi plānotā bibliotēku un informācijas sistēma veidota nacionālās attīstības vajadzību apstākļiem apmierināšanai. Konceptijas autori atzīmē: lai gan LIS attīstību sākotnēji notīca speciālistu - lietotāju pasūtījums, tomēr pašreiz kļuvis skaidrs, ka, tāpat kā produktīvā industrija attīstījies no izolētām rūpniecām uz nacionālām struktūrām, tāpat arī izglītība, informācija un kultūra jāplāno plašākā mērogā, veidojot tās kā lielāku nacionālo sistēmu integrālas daļas, ne izolētas parādības. Pievienojot LIS plānošanai jaunu dimensiju (nacionālo mērogu), izmainās bibliotēkas funkcijas. No grāmatu krātuvēm un izniegšanas punktiem tās pārveidojas par aktīvām zināšanu komunikētājam un kopā ar informācijas dienestiem visvienotu integrētu sociālo funkciju sabiedrības informatizācija. Lietotājerorientētās LIS transformējas industriālo firmu bibliotēkās ar visprogresīvāko tehniku un tehnoloģiju, kuru visbūtiskākā izzieme ir tāda, ka uzņēmumam vai iestādei nepieciešamā informācija nekavējoties tiek nogādāta speciālistiem, kas to izmanto iestādes labā. Bibliotekāri un informācijas darbinieki negaida, kamēr rodas un tiek formulēta vajadzība, bet veic apstādzīgo zināšanu piegādāšanu, jo ir vienotas nacionālās attīstības sistēmas daļiņnieki. Konceptijā (un praksē) iekļauta ne tikai specializētā un tehniskā informācija. Izglītības un kultūras ap-

gāde atrodas tikpat augstā līmenī. Bibliotēkas šodien realizē vitāli svarīgu uzdevumu komunikāciju nodrošināšanā: gan kā kūrētājas un retrospektīvās informācijas un zināšanu plūsmas organizētājas, gan nacionālās politikas formulētājas un kultūras mantojuma veidotājas un glabātājas. Grāmatu izsniegšanas vietas koncepciju nomaina informācijas (zināšanu) organizētājas un izplatītājas koncepcija. Bibliotēkai kā informācijas centram ir nepieciešamība ne tikai sakārtot un translet zināšanas, bet arī rosināt vajadzību pēc tām. Grafiski to var attēlot¹:

Šādai sistēmai ir divas ieejas un viena izeja. Pirmā ieeja ar bibliogrāfiskās, faktogrāfiskās, tekstoloģiskās, lingvistiskās, semantiskās, terminoloģiskās apstrādes starpniecību veic primārās dokumentālas

¹Bibliogrāfijas funkcionēšanas principiāl. shēma // Bibliogrāfija: Visp.kuras. - R., 1989. - 27. pp.

plūsmas atspoguļošanu, nodrošinot informācijas meklēšanu un paziņošanu lietotājiem (meklēšanas un komunikatīvā funkcija). Caur otro ieeju sistēmā pienāk pieprasījumi, tiek uzskaitītas, fiksētas, pētītas reālo un potenciālo lietotāju vajadzības, t.i. saskaņā ar noteiktu konkrētu mērķi un orientāciju notiek dokumentu analīze no lietotāju vajadzību viedokļa un informācijas pārveidošana. Sistēmas izeju vairo saturā, uzdevumā un realizācijas formās daudzveidīgas lietotājiem adresētas zināšanu plūsmas - aktuāli informācija. Izejas plūsmu pastāvīgas korigēšanas un vispusīgas relevantuma un pertinentuma nodrošināšanas mērķiem kalpo atgriezeniskā saite. Tādējādi sistēma ne tikai izplata zināšanas, bet arī pati tiek savā veidā apmācīta.

Mainās bibliotēkas pedagoģiskās funkcijas līdzšinējā izpratnē (pamācīt, ietekmēt un vadīt personību, cās vietā izsverot, kas labs, kas kaitīgs, aizliegts un nav lasāms). Bibliotēka kļūst par zināšanu izplatītāju informacionālo komunikāciju jomā, realizējot izglītības funkciju - sistematizētu zināšanu, prasmju un iemaņu nepārtrauktas apgušanas procesu, kas ir nepieciešams priekšnoteikums personības sagatavošanai dzīvei un darbībai un šīs gatavības nepārtrauktai turpināšanai. Izglītības iegūšanai mācību iestādēs un pašmācības ceļā jāpievieno bāzes faktors - bibliotēkas un informācijas iestādes. Fiksētas artikulētas zināšanas glabājas

dokumentos, kuri galvenās krātuves ir bibliotēkas. Tām jāklūst par šo zināšanu izmantošanas un apgūšanas veicinātājiem, organizējot zināšanu cirkulāciju un uzkrājot apgūto zināšanu rezultātā radušās jaunās atziņas. Šodien varam uzskatīt, ka bibliotēkas mūsu republikā darbojas bibliogrāfiskās informācijas režīmā, bet to uzdevums būtu strādāt automatizētā tekstoģogiska režīmā uz kompjuterizētas latviešu valodas bāzes, lai nodrošinātu zināšanu ieviešanu no plašajām universālajām bibliotēku krātuvēm konkrētās cilvēku darbības sistēmās. Jebkura darbība jānodrošina ar aktuālu informāciju, un bibliotēkām ir visi priekšnoteikumi kļūt par šādas aktuālās informācijas avotu.

Aktuālās informācijas ieviešana sociālās komunikācijās ir aktīvs process, tas nozīmē, ka jāapzina ar konkrēto cilvēku darbību saistītās zināšanas, tas jāsakārto atbilstoši zināšanu sistēmas struktūrai un jāuzslāpo homogēnā lietotāju kopas informacionālās vajadzības. Ja centrs strādā pasīvā režīmā, tad lietotājs no zināšanu bāzes pieņemas tādu informāciju, ko viņš uzskata par aktuālu, nesajūtot to ar visu plašo zināšanu spektru. Bibliotēkai tai nav nepieciešama realizēt zināšanu bāzes (fonda) divpakāpju strukturalizāciju:

1. Atbilstoši zināšanu sistēmas pieņemtajai klasifikācijai:
2. Valoties pēc integrēto lietotāju vajadzībām.

Realizējot zināšanu bāzi automatizētā režīmā, nepieciešas veikt tieši šo divpakāpju strukturalizāciju.

Zināšanu bāzes izveidošana, kas būtu piemērota lietotāju noteiktam darbam ar aktuālo informāciju aktīvā režīmā, saistīta ar konkrētas cilvēku darbības jomas konceptuālā modeļa sintezi, valodas normas aizpildi nacionālā aspektā un integrētā lietotāja izpēti. Šādas zināšanu bāzes modeļi ir tezaurs. Tezaura izstrāde ir būtisks darbības virziens zināšanu sakārtošana atbilstoši šodienas prasībām. Tādējādi bibliotēka kļūst (tai jā)kļūst par informatizācijas saturisko zināšanu bāzi un informacionālas sabiedrības pamatu.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Borzovs J. Latvijas informatizācija - kādai tai būt? // Lat. Jaunatn. - 1990. - 20.apr.
2. Kulis R. Kultūras vēsture sabiedrības kultūrapziņā // Pad. Jaunatne. - 1988. - 13.dec.
3. Nollendorfs V. Latviešiem pasaulē un diemteņā // Lit. un Māksla. - 1990. - 24.martā. - 12.lpp.
4. Rubenis A. Kultūra un garīgums // Lit. un Māksla. - 1990. - 7.apr. - 2.lpp.
5. Sporāne P., Tomašūns I. Intensificētie informatizācijas procesi sabiedrībā // Latv.Zi. Vēstis. - 1991. - Nr.7(528). - 34.-39.lpp.
6. Ziedonis T. Vēstule Kultūras forumam // Lit. un Māksla. - 1990. - 17.martā. - 4.lpp.
7. Soper M.E., Osborne L.N., Zweizig D.L. The Librarian's Thesaurus. - Chicago; London : American Library Association, 1990. - 164 p.
8. Billington I.H. Billington Testifies on Capitol Hill: Asks Congress for \$ 359 Million FY'92 Budget // LC Information Bulletin. - 1991. - February 25. - P.61-67.
9. Kuntz W. How to Know what is Known: Designing Crutches for Communication // Represent and Exchange. Knowledge Based Inform. Process Proceedings 5 Inf. Res. Forum Inf. Sci. Heidelberg, Sept.5-7,1983. - Amsterdam, 1984. - P.51-63.
10. Lyytinen A. Two views on Information Modelling // Inform. and Management, 1987. - Vol.12, Nr.1. - P.9-19.

11. Михайлов А.И. и др. Научные коммуникации и информатика/ АН СССР, ГИИТ, ВИНТИ. - М.:Наука,1976. - 435 с.

12. Гиляревский Р.С., Субботин М.Н. О возможности оценки новых информационных технологий на примере гипертекстовой технологии // НТИ. Сер.1: Орг. и методика информ. работы. - 1988. - № 12. - С. 2-5.

13. Гажитов А.И. Информатизация советского общества - реальность и перспективы.// НТИ. Сер.1: Орг. и методика информ. работы. - 1989. - № 11. - С. 8-15.

14. Шрейдер Д.А. Социальные аспекты информатики// НТИ. Сер.2: Инф. процессы и системы. - 1989. - № 1. - С. 2-9.

Autore B.Sporāne

Par izdevumu atbild S.Skotele

Redaktors I.Tomašūns

Parakstīts iespiešanai 11.02.92. Papīra formāts

60x85 1/16. Tipogrāfijas papīrs.

Metiens 200 eks.

Pasūtījums Nr.32

Latvijas Nacionālās bibliotēkas rotaprints, 226437

Rīgā, Kr.Barona ielā 14, tel. 287597

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306044959

261

1801